
УДК 343.9:343.344

Олександр Маркович БАНДУРКА,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
академік Національної академії правових наук України (м. Харків),
професор кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ;*

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЕТНІЧНА ЗБРОЯ: ЗАГРОЗИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Постсоціалістичний транзит України протягом останніх тридцяти років був обтяжений важкою економічною кризою, що, у свою чергу, сприяло створенню умов для соціальних протистоянь, сформувало особливий стан масової свідомості, для якого характерною є неадекватна оцінка реальної дійсності. Великого поширення набули настрої невпевненості, невинуватих очікувань, соціального страху, озлобленості й агресивності. В таких умовах легко сприймалися екстремістські заклики до акцій протесту. Злидні, безробіття, безвихідь, крайня диференціація населення за рівнем доходів, слабкість структури державної влади, її нездатність

дбати про безпеку особи та її майна призвели до того, що культ насильства почав стрімко прокладати собі шлях, і екстремізм у такій ситуації став невід'ємною частиною менталітету суспільства. Втрата людьми впевненості у своєму сьогодні та майбутньому, руйнація ідеалів соціальної, правової держави, панування атмосфери насильства й жорстокості, культивовані засобами масової інформації, створили дуже сприятливі умови на шляху зростання злочинності. Ці процеси супроводжувались зломом старих і формуванням нових державних структур, посиленням елементу нестабільності, різким загостренням внутрішніх суперечностей, заснованих на виключно невіршених соціально-економічних, національних, релігійних та інших проблемах, появою інших негативних явищ. Перехідний період небезпечний також втратою частиною суспільства моральних та соціальних орієнтирів, що часто призводить до прагнення вирішити ті чи інші проблеми за допомогою насильства. Усе це, безумовно, вплинуло на суспільство, його стабільність, сприяло порушенню безпеки громадян. На цьому тлі одну із новітніх небезпек становить етнічна злочинність, про яку вже зараз, з огляду на окремі її ознаки обґрунтовано казати як про етнічну зброю, особливо в контексті гібридних загроз національній безпеці.

На теренах нашої країни мешкають мільйони мусульман, частина з яких сповідує радикальні течії, пов'язані із проявами насильства й жорстокості. У низки народів та етнічних груп насильство, екстремістські й терористичні методи вирішення питань часто є елементами культури і релігії. Слід зазначити і про зростання впливу іноземних екстремістських структур із так званих «гарячих точок», появу біженців та мігрантів з інших країн. У такій ситуації деякі громадсько-політичні, національні, релігійно-політичні об'єднання допускають використання насильницьких методів боротьби задля досягнення своїх конкретних політичних цілей, створюють незаконні збройні формування. З урахуванням політичної практики таких організацій в окремих регіонах світу вони намагаються поширити застосування методів насильства для залякування політичних опонентів, з метою певного тиску на органи державної влади, дестабілізації політичної обстановки, зриву здійснюваних українською владою зусиль з урегулювання конфліктів. Висловлювання загроз знищити об'єкти життєзабезпечення, житло, промислові підприємства, навіть без висування вимог політичного характеру, дестабілізують політичну обстановку і стають причиною організованих чи стихійних протиправних масових виступів. Слід вказати і на різке зростання незаконного обігу в країні різних видів зброї, що є найважливішою передумовою збільшення кількості терористичних проявів, посилення їх суспільної небезпечності.

Указана проблема характеризується довготривалими перспективними тенденціями розвитку та загостренням терористичної загрози для України. Особливу роль у цьому процесі відіграють міграційні процеси: біженці з Африки та Близького Сходу соціально неблагополучний контингент, вельми привабливий для екстремістських угруповань щодо вербування нових членів своєї організації безпосередньо в Україні.

Серед факторів, що сприяють інституціалізації етнічної злочинності в Україні, можна виділити проблеми, що впливають на негативні прояви у сфері расово-етнічних взаємовідносин, пов'язані з діяльністю так званих громадських лідерів, відповідальних за організацію багатьох соціальних процесів. Ідеться про факти непродуманих або навмисних дій громадських діячів, що розпалюють ненависть і ворожнечу між різними групами населення. Варто зазначити, що еліти насамперед є відповідальними за створення ідеології миру або ворожнечі, «образу ворога», уявлень про сумісність чи несумісність цінностей етнічних груп, їх зацікавленості у взаємодії або ізоляції. У ситуаціях напруженості створюються уявлення про риси народів, що перешкоджають спілкуванню, наприклад ієрархії народів, з якими можна або не можна «мати справу». Оскільки громадські лідери багато в чому визначають напрями і навіть спосіб життя людей, їх думки і рішення впливають і на інших людей, які так чи інакше залежать від цих учинків. На жаль, реалії сьогодення свідчать про нерозуміння або зловживання деякими діячами своєю роллю у впливі на масову свідомість.

До провідного чинника етнізації злочинності слід відносити не лише вимушену міграцію – переїзд у конкретний район із метою залишитись у ньому на постійне проживання, а небажання місцевого населення прийняти мігрантів. При цьому найчастіше таке небажання має егоїстичний, нічим не вмотивований характер. З іншого боку, часом самі переселенці не лише не підлаштовуються під місцеві умови і корінне населення, а навпаки, ламають усталені традиції, нав'язують свій спосіб життя і проявляють зневажливе ставлення до місцевих жителів,

викликаючи відповідні поведінкові реакції. Ю. М. Антонян, розмірковуючи про конфлікти, зумовлені зміною етнодемографічної ситуації – збільшенням частки іноетнічного населення, виділяє такий зв'язок. Побоювання втрати статусу етнічної більшості та прагнення відродити цей статус породжують вимогу «захисту прав корінного населення», наприклад введенням для нього низки пільг. Це зустрічає зрозумілу протидію «некорінного населення» [1, с. 209].

Інший аспект визначається тим, що некеровану стихійну міграцію (що має, звісно, не лише криміногенне значення) слід відносити до факторів, що становлять загрозу для безпеки України й умов, що сприяють злочинності, зокрема етнічній. Пояснюють це, в першу чергу, тим, що деякі особи, які нелегально приїжджають в Україну, як правило, не відрізняються необхідним рівнем освіти і кваліфікації, і саме життя в нових умовах змушує їх захищатися, а отже, проявляти агресивність. Висновки про те, що частина прибулих допускає протиправну поведінку, і сама по собі незаконна міграція є живильним середовищем для криміналу, можна зустріти і в офіційних звітах [2]. Тому логічно, що злочинність іноземних громадян становить окремий інтерес для правоохоронних органів. Цей феномен має стати предметом і кримінологічних досліджень. Однак коли такими «тонкими» питаннями переймаються фахівці – це одне. Тут же слід зазначити, що зустрічаються і помилкові результати досліджень, але причини цього, в першу чергу слід шукати в їх методиці. Інша справа, коли міркування і дані про етнічну злочинність і її тенденції стають надбанням широкого загалу – людей, які не володіють спеціальними знаннями – як через офіційні джерела, так і через перебільшені і спотворені думки політиканів, плітки та маячню. Відомі випадки прояву некомпетентності і на державному рівні. Безумовно, такі аспекти знаходять своє відображення у суспільній свідомості в цілому і в результаті формують упереджене ставлення до представників іншого етнічного походження або раси. У свою чергу, в масштабах суспільства це призводить до расово-етнічної напруженості. Цей стан нерідко проявляється у формі агресивно-неприятного ставлення до осіб, які не є постійними жителями, в тому числі у скоєнні щодо них насильницьких дій.

Список бібліографічних посилань

1. Антонян Ю. М., Давитадзе М. Д. Этнорелигиозные конфликты: проблемы, решения : учеб. пособие. М. : Щит-М, 2004. 368 с.
2. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, 2015 р. // Міжнародна організація з міграції : офіц. сайт. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/pres_kit_gfk_iom2015_ua_fin_3_2.pdf (дата звернення: 14.02.2020).

Одержано 16.02.2020